

SUN'IY INTELLEKTNING INSON RUHIY SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Mo'minxo'jayeva Zuhra Alimjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada sun'iy intellektning (SI) afzalliklarini inkor etib bo'lmazligi, lekin shu bilan birga, ko'pchilik uchun intellektual ish va ijodkorlik sohasida raqobatlashish imkoniyati yo'qolishi mumkinligi, axloq hamda xavfsizlik masalalari yanada dolzarb bo'lib borayotganligi, SI insonning ruhiy farovonligiga qanday ta'sir qilishi mumkinligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ChatGPT, neyron tarmoq, axloqiy tanlov muammolari.

ChatGPTning chiqarilishi bunday dasturlar nafaqat kodlar, ilmiy maqolalar va tahliliy sharhlar yozishi, balki she'rlar, ertaklar va ssenariylar yozishi mumkinligini isbotladi. 2022-yil oxirida OpenAI ChatGPT chatbotini ishga tushirdi. Ikki oy ichida uning auditoriyasi 100 million kishiga yetdi - bu foydalanuvchilarni jalb qilish bo'yicha rekord tezlik edi. Biz bunday talabni tushuntirishimiz mumkin, chunki neyron tarmoq oldingi analoglardan farqli o'laroq ko'p narsaga qodir. Xususan, odamlar dastur kodini yozish yoki ma'lumotlarni qidirish va tuzish uchun allaqachon botdan foydalanmoqda. U berilgan parametrlar bo'yicha osongina sharh tayyorlashi, eslatma, insho yoki to'laqonli maqola yozishi mumkin. Masalan, jurnalist bo'lmaganda Qo'riqchi neyrotarmoq tomonidan yaratilgan matnni 30 soniyada nashriyotga yubordi, undan juda kichik tahrirlar qilishni so'rashdi va unga haq taklif qilishdi. Bot ijodiy mahsulotlar ham yaratishi mumkin. Shunday qilib, Amazonda siz allaqachon ChatGPT hammuallif yoki to'liq muallif sifatida ko'rsatilgan kitoblarni sotib olishingiz mumkin. Neyron tarmog'i bir zumda taniqli musiqachilar uslubida qo'shiqlar yozadi (masalan, Eminem uslubidagi mushuklar haqida rap), adabiy klassikadan nusxa ko'chiradigan she'r va nasr va hk.

Bot bir kunda diplom tayyorlashga yordam bergan Rossiya davlat gumanitar universiteti talabasi haqidagi voqeani eslash o‘rinlidir. Xuddi shunday, neyron tarmog‘i ko‘rsatilgan parametrlarga muvofiq har xil turdagi tahlillarni to‘plashi va formatlashi mumkin. Bot mavjud dasturlarni ham to‘ldirishi mumkin. Masalan, Quizlet o‘quv platformasidan foydalanilgan SI o‘qituvchisini yaratish uchun ChatGPT API va Snapchat texnologiyani My SI deb nomlangan botiga o‘rnatdi. Bot kompaniya maqsadlari uchun individual ravishda o‘qitiladi. U tabrik she‘rini yozishi, hafta oxiri rejasini o‘ylab ko‘rishi yoki tug‘ilgan kun sovg‘alari uchun g‘oyalarni tavsiya qilishi mumkin.

Kompaniyalarning ChatGPTga munosabati bir-biridan farq qiladi. Shunday qilib, Coca-Cola allaqachon texnologiyani kontent yaratishga faol joriy qilmoqda: ChatGPT matnlarni yaratishi rejalashtirilgan, neyron tarmoq rassomi DALL-E esa vizual tasvirlarni yaratadi. Media platformasi Buzzfeed mualliflar ijodini oshirish uchun botdan foydalanmoqchi, ammo Forbes, aksincha, bunday tashabbusni taqiqlaydi. Goldman kabi kompaniyalarda ham botlarga ruxsat berilmaydi. Sachs, Citigroup, Deutsche Bank, shuningdek, ba‘zi mamlakatlarda, shu jumladan Rossiyada ham ruxsat berilmaydi.

Akademik muhit vakillari bu mavzudan ayniqsa ehtiyot bo‘lishadi, chunki bot matnlarini odam yozganidan har doim ham ajratib bo‘lmaydi. Odamlar ham o‘z bandligi haqida qayg‘uradilar. Ba‘zilarning yozishicha, SI dasturchilar, yozuvchilar, marketologlar, tahlilchilar va dizaynerlar, ya‘ni intellektual soha vakillari uchun yaqqol raqobatchi bo‘ladi. Boshqalarning aytishicha, ba‘zi ish turlari yo‘qoladi, boshqalari paydo bo‘ladi: masalan, kimdir SIni amalga oshirish jarayonini saqlab turishi va sinab ko‘rishi kerak.

Millionerlar ham sun‘iy intellektga ehtiyotkorlik bilan qarashadi. Xususan, Ilon Mask Jahon hukumati sammitida (Jahon Hukumat Yaqinda BAAda bo‘lib o‘tgan sammitda SI hozirda sivilizatsiya uchun eng katta xavflardan biriga aylanib borayotgani va tartibga solinishi kerakligini ta‘kidladi. Mashhur futurolog Jeyms Barratt imkoniyatlar va xavflar mavzusini birlashtirgan shunga o‘xshash qarashlarga ega. Jeyms Barratt o‘zining “Insoniyatning oxirgi ixtiroi” kitobida sun‘iy intellektning kognitiv qobiliyatlari odamlarnikidan oshib ketganda qanday

yashaymiz, deb so‘raydi. Muallif ish o‘rinlari, maxfiylik va umumiy xavfsizligimiz bilan nima sodir bo‘lishini o‘rganadi.

Shuni ta’kidlash kerakki, nazariy jihatdan, sun’iy intellekt rivojlanishning shunday bosqichiga yetib boradigan vaqt keladiki, haqiqat oldindan aytib bo‘lmaydigan darajada boshqacha bo‘ladi. An’anaga ko‘ra, bu o‘tish nuqtasi texnologik o‘ziga xoslik deb ataladi va undan keyin insoniyatdan keyingi davr keladi, bu haqda faqat tasavvur qilish mumkin. Olimlar kelajakning eng hayoliy suratlarini taqdim etishdi: Homo Sapiensdan farq qiladigan yangi turdagi odamlarning paydo bo‘lishi; bizning foydasizligimiz tufayli insoniyatning mashinalar tomonidan yo‘q qilinishi; boqiylik; mavjud iqtisodiy tizimlarni yo‘q qilinishi kabi. Bunday o‘tish yaqin o‘n yilliklarda sodir bo‘lishi mumkin, deb ishonadi.

Ammo juda raqobatbardosh sun’iy intellekt bor kuchi bilan tarqalsa, lekin noma’lum kun hali kelmagan, dunyo butunlay boshqacha bo‘lganida hayot qanday bo‘ladi? Eng muhimi, ChatGPT, DALL-E, Midjourney tarqalishi kabi intellektual va ijodiy sohada ko‘p narsaga qodir bo‘lgan va bizning o‘rnimizni egallashi mumkin bo‘lgan texnologiyalar sifatida odam o‘zini qanday his qiladi?

ChatGPT kabi texnologiyalar allaqachon ko‘plab sohalarda insonning intellektual mehnatini almashtirish imkoniyatini ko‘rsatmoqda. Ammo ishdan bo‘shagan juda ko‘p oq xalatlilar va ijodkorlar sinfi vakillari o‘shanda nima qiladi va ular o‘zlarini qanday his qilishadi? Biz ba’zi mumkin bo‘lgan ssenariylarni taxmin qilishimiz mumkin. Tez o‘zgaruvchan haqiqatda yangi faoliyat turlarini o‘zlashtirish uchun tezda qayta tayyorlash zarurati rivojlanganlar uchun biroz osonroq bo‘ladi, qayishqoq ko‘nikmalar (moslashuvchanlik, doimiy o‘zgarishlarga o‘rganish qobiliyati) va bunday ko‘nikmalarga ega bo‘lmaganlar uchun juda qiyin. Ikkinchisi, sodir bo‘layotgan adolatsizlik, o‘zlarining foydasizligi va izolyatsiyasining og‘riqli tuyg‘usi bilan ortda qolish xavfini yuzaga keltiradi.

Muntazam ishlardan ozodlik, yaqinlar bilan muloqot qilish, ijodiy ifoda, o‘zini o‘zi kashf qilishda sun’iy intellekt hayotni osonlashtiradigan va asosiy zaruratdan tashqari ishlar uchun qo‘shimcha soatlar beradigan yordamchiga aylanishi mumkin. Shunda biz o‘zimizni “bozor iqtisodiyoti tizimi”da his qilamiz, lekin ayni paytda hayot poygasida fursat yetishmaydigan boshqa hayotiy vazifalarga ko‘proq vaqt ajratamiz.

ChatGPT, DALL-E kabi texnologiyalar biz bilan raqobatlashsa va ular rivojlanishi bilan tartibga solinmasa, bu sodir bo'ladi. Bunday holda, inson hech qachon ilmiy maqola, ijtimoiy tarmoq uchun post, she'r, marketing hisoboti, audiovizual asarni SI yoki boshqa odamdan yaxshiroq yarata olmaydi. Bunday holda, sun'iy intellekt yoki to'laqonli o'yinchi bo'ladi, yoki umumiy intellektual va ijodiy raqobatda dopingga o'xshaydi.

Kim undan foydalanishning eng murakkab usulini o'ylab topsa, u g'alaba qozonadi, ya'ni pul va ijtimoiy e'tirof ko'rinishidagi imtiyozlarni oladi. Kamroq ijodiy yoki "adolatli" harakat qilishni xohlaydiganlar adolatsiz raqobat tuyg'usini va faqat o'zlari va tor doiralari uchun biror narsa yaratish istagini rivojlantirishi mumkin. Agar asosiysida mag'lub bo'lsangiz, umumiy maydonga kirishning nima keragi bor?

Ushbu dunyoqarashning izdoshlari texnologiya kasallik va azob-uqubatlarni engib o'tgan Yerda "jannat" yaratish haqida xayol qilishadi. Ammo shu bilan birga, bunday ssenariyda ijtimoiy tengsizlik, harbiy-texnologik to'qnashuvlar va sayyoramiz aholisining haddan tashqari ko'payishi xavfi ortadi. Psixologik nuqti nazardan bu turdagi kelajak haqida savollar mavjud. Axir, bolaligidanoq faqat gedonistik muhitda, hech qanday qiyinchiliksiz yashagan odam, istaklarning impulsivligi, irodaning etishmasligi, harakatga past motivatsiya va umumiy infantilizm kabi fazilatlarni rivojlantirish xavfini tug'diradi.

Freyd, shuningdek, odatda bolalarda mavjud bo'lgan qoniqish prinsipi haqida yozgan. Ular minimal harakat bilan maksimal qoniqishga intilishadi. Voyaga etganida, bunday "men buni xohlayman va hozir tayyor bo'ladi" shunday ko'rinadi: "men barcha pullarni impulsiv xaridlarga sarflayman, garchi uni ipoteka uchun saqlashim kerak bo'lsa ham"; "uxlashim kerak bo'lsa ham, tasmani aylantiraman".

Ammo ko'pchilik odamlar haqiqat prinsipi (zavq prinsipidan farqli o'laroq) tufayli bir lahzalik impulslarda o'zlarini ushlab turishga qodir. Bu shunday bo'ladi: biz asta-sekin o'sib ulg'aygan sayin, biz uzoq muddatli "men xohlayman" uchun qisqa muddatli "ehtiyot"ni kiritishni o'rganamiz. Masalan: "Men ertaga quvnoq uyg'onishni xohlayman, demak, hozir telefonimni qo'yishim kerak" yoki bolalikdan misol: "avval uy vazifasini bajaring, keyin o'ynang".

Haqiqat prinsipi nafaqat foydali “zarurat”, balki boshqalarning jismoniy va psixologik chegaralari mavjudligini ham hisobga oladi. Odamlar turli-tuman xususiyatlarga ega – individual hisoblanadi, o‘ziga xos manfaatlari bo‘sunmaydi va hamma narsa bizning xohishimizga bo‘ysunmaydi. Keyin biz o‘zimizga va boshqalarga noqulaylik yoki zarar keltirmaslik uchun impulslarımızni ushlab turishga qodirmiz. Ammo dunyo faqat zavq bilan to‘ldirilgan bo‘lsa, nega (va qanday qilib?) bolalikdan kattalikka o‘tishimiz va haqiqat tamoyilini shakllantirishimiz kerak.

Endi tasavvur qilaylik, psixologik jihatdan voyaga yetmagan, zavqlanish tamoyiliga tayangan, “kerak” va “yo‘q” so‘zlarini bilmaydigan, o‘z impulslerini tiya olmaydigan butun bir avlod yetishib chiqdi. Ehtimol, biz har xil turdagi giyohvandlik, tajovuzkorlik va bir-birimizning psixologik va jismoniy chegaralarini ommaviy ravishda buzish xavfiga duch kelamiz. Rohatning eng qorong‘u tomonlari, ayniqsa, Markiz de Sade tomonidan rang-barang tasvirlangan. Uning asarlari, agar unga hamma narsaga ruxsat berilsa, inson nimaga erishishi mumkinligini aniq ko‘rsatib beradi.

Biz o‘z imkoniyatlarımız uchun ma‘lum chegaralarni his qildik: hayot cheklangan, ko‘plab kasalliklarni davolab bo‘lmaydi, bizning kognitiv funksiyalarimiz chegaraga ega. Bu bizga rivojlanish imkoniyatini berdi, lekin shu bilan birga biz tabiatning faqat bir qismi ekanligimizni unutmang.

SI bu e‘tiqod tizimini buzishga imkon beradi. Agar ilgari har doim bizning ixtiyorimizdan tashqarida bo‘lgan narsa bo‘lsa, yaqin kelajakda biz qudratli kuchga ega bo‘lamiz. Sun‘iy intellektning eng ilg‘or versiyalariga zudlik bilan kirish imkoniga ega bo‘lgan odamlar bu holda ilohiy e‘tiqotga qarshi tura oladimi? Bunday dahrilik kafiyyatidagi odamlar ulug‘vorlik, o‘zini o‘zi qadrlash va o‘z harakatlarini tanqid qilishning etishmasligi bilan ajralib turadi. Demak, mavjud imkoniyatlardan salbiy foydalanish ehtimoli yuqori.

Bunday qudratli manbaga ega bo‘lishning og‘ir yukiga misol sifatida “Uzuklar hukmdori” dagi uzuk metaforasini keltirish mumkin: “Oxir-oqibat, bu qudratli va shuning uchun xavfli obyektini yo‘q qilish kerak edi”.

Albatta, taraqqiyot rivojlanishda davom etadi va SI qandaydir tartibga solinishi mumkin. Shunga o‘xshash jarayon odamlar uchun xavf tug‘diradigan yangi

texnologiyalar uchun tabiiydir: masalan, zamonaviy dori-darmonlar retsept bo'yicha chiqariladi, sizga mashina haydash uchun litsenziya va qurol sotib olish uchun ruxsatnoma kerak. Insonning psixologik farovonligi va umuman xavfsizligimizni hisobga olgan holda ushbu soha oldida turgan axloqiy tartibga solish muammolari qanday?

1. Ijodiy mehnat va halol raqobat masalalari. Biz SI qanday qilib odamlarning "sof" intellektual va ijodiy ishi bilan birlashishini tushunishimiz kerak. Mualliflik huquqi bilan himoyalangan asarlarda bot yordamida yaratilgan belgilar bo'ladimi? Tadqiqot ishlarini yozishda sun'iy intellektdan foydalanish cheklanadimi yoki taqiqlanadimi?

2. Foydalanish imkoniyati muammolari. Endi ChatGPT Ko'pgina mamlakatlarda ochiq. U hammaning mulki bo'lib qolishi kerakmi? Va agar bunday texnologiya tor bir guruh odamlarning qo'liga tushsa nima bo'ladi?

3. Reallikka oid savollar. Tadqiqotchilar SI, xususan ChatGPT yaratishga qodir bo'lgan noto'g'ri ma'lumotlarning ko'lami haqida ogohlantirmoqda. Shunday qilib, shaxsiylashtirilgan botlar bir zumda haqiqiy odamlar tomonidan postlardan ajratilmaydigan soxta va fitna nazariyalarini tarqatishi mumkin. Agar biz vizual tasvirlarni yaratishga qodir bo'lgan botlarni qo'shsak, biz faktlarni to'liq soxtalashtirishga duch kelamiz.

4. Maxfiylik va kiberxavfsizlik muammolari. Yana bir masala ChatGPT mashhur odamlarning uslubiga taqlid qiluvchi matnlarni yaratishi mumkinligi bilan bog'liq. Har kim bunday nusxa ko'chirishga duchor bo'lishi mumkinligini taxmin qilish qiyin emas, keyin birovning muloqot uslubida o'rgatilgan bot, firibgarlar qo'liga tushsa noto'g'ri yo'lda fodalalanilishi mumkin. Masalan, boshqa shaxs nomidan yozishmalarga kirishing yoki u tomonidan aytilgan kontentni jamoat mulki sifatida joylashtirishni boshlang. Deepfakes yaratish texnologiyasi allaqachon mavjud. U firibgarlarga o'zini boshqa odamlarga o'xshatib, qurbonlarini aldashga imkon beradi.

5. Raqamli meros va insonning "so'nggi hayoti" masalalari. Internetning rivojlanishi bilan, marhumning Internet ma'lumotlarini meros qilib olish bilan bog'liq tartibga solish paydo bo'ldi. Misol uchun, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar va operatsion tizimlar sizning hisob qaydnomangizga kirish huquqiga

ega bo'lgan va ularni boshqarishga qodir bo'lgan raqamli merosxo'rni tanlashni taklif qiladi. Axir, bu nafaqat hisobingizga kirish, balki raqamli avatarni qayta yaratish imkonini beradi: marhum yoki marhuma bilan suhbatni taqlid qiluvchi chat boti. Albatta, bu, masalan, qarindoshlariga qayg'uli jarayonda yordam berishi mumkin, ammo agar inson o'z hayotini bu shaklda "davom etishini" istamasa nima bo'ladi? Buni kim hal qilishi kerak: uning o'zi hayotligi vaqtidami yoki yaqinlar uning vafotidan keyinmi?

Ma'lum bo'lishicha, sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha javoblardan ko'ra ko'proq savollar bor va endi bu mavzular davlatlar vakillari, IT sektori, ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassislar, huquqshunoslar va iqtisodchilarning diqqatini talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E.G'oziyev "Umumiy psixologiya" Psixologiya mutaxassisligi uchun darslik.// "Asian Book House". Toshkent-2020
2. Сергеев С.Ф. Интеллектуальные симбионты организованных техногенных средств управления подвижными объектами // Мехатроника, автоматизация, управление. 2013. № 9. С. 30-36.
3. Джеймс Баррат. "Многообещающая технология может уничтожить человечество" \Журнал "Коммерсантъ Деньги" \04.07.2016
4. Евгений Шатов. "Ставка на интеллект: как заработать на ChatGPT и ему подобных" \Сетевое издание «forbes.ru»\ 20 февраля 2023
5. <https://www.m24.ru/news/obrazovanie/01022023/546627>.